

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.33>**Р. Якимович,**

аспірант

кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

СИСТЕМА ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Постановка проблеми. Пізнання будь-якої кримінально-релевантної події під час розслідування вимагає від слідчого застосування відповідного комплексу методів, тактичних прийомів та прийняття відповідних процесуальних рішень. Безумовно, що відповідний набір пізнавального інструментарію значною мірою зумовлюється конкретними чинниками: по-перше, видом кримінального правопорушення, яке розслідується; по-друге, особливостями механізму його вчинення; по-третє, особистим досвідом слідчого щодо розслідування конкретного виду кримінальних правопорушень; по-четверте, кількістю та якістю наявної вихідної інформації на початковому та подальшому етапах розслідування; по-п'яте, наявністю усталеної слідчої практики та відповідної криміналістичної методики щодо особливостей розслідування конкретних кримінальних правопорушень чи їх комплексів, які утворюють складну злочинну діяльність.

У контексті цього слушно наголосити, що найскладнішим є розслідування кримінальних правопорушень, які були криміналізовані нещодавно, щодо яких відсутня усталена, системна судова практика та практика слідчої діяльності. Безумовно, що до таких злочинів відноситься і кримінальне правопорушення, що передбачене ст. 255-1 Кримінального

кодексу України (далі КК України) – «Встановлення та поширення злочинного впливу».

Принагідно відзначити, що наразі у межах криміналістики відсутня відповідна методика розслідування, що суттєво знижує рівень наукового забезпечення слідчо-оперативної практики за цим напрямом роботи правоохоронних органів. Зважаючи на класичну структуру криміналістичної методики розслідування, яка розроблена вченими, її невід'ємним елементом є відповідна система обставин, що підлягають встановленню під час розслідування, а щодо розслідування встановлення та поширення злочинного впливу, то вказана проблематика залишається фактично не розробленою, що зумовлює актуальність та своєчасність представленої наукової статті.

Аналіз останніх досліджень за темою. У різні часи проблематику протидії діяльності лідерів кримінального середовища, а також розслідування їх злочинної діяльності досліджували Л. Аркуша, А. Вознюк, В. Дрьомін, В. Захаров, Д. Никифорчук, О. Подобний, В. Северук, М. Саакян, Д. Цехан, Р. Яцкевич та інші науковці. Водночас комплексно проблема виокремлення системи обставин, які підлягають встановленню під час встановлення та поширення злочинного впливу, комплексно не досліджувалась.

Метою статті є виокремлення системи обставин, які підлягають встановленню під час виявлення та розслідування встановлення та поширення злочинного впливу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно звернути увагу, що під час доказування у таких кримінальних провадженнях і, відповідно, встановлення слідчими конкретних обставин, – значні труднощі викликає нечіткість формулювання відповідної норми КК України та використання окремих термінів та категорій, які не мають на сьогодні чіткого правового визначення та є неформальними, зокрема: «суб'єкт злочинного впливу», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «вор в законі» тощо, а також відсутність нормативно визначеної системи дій, які поодинокі чи у сукупності утворюють об'єктивну сторону складу цього кримінального правопорушення.

Так, виокремлюючи систему обставин, які підлягають встановленню, на нашу думку, до її структури необхідно віднести:

а) дані, які стосуються суб'єкта злочину, адже, зважаючи на формулювання норми кримінального закону, такий суб'єкт є спеціальним та відповідно характеризується певною сукупністю ознак, що мають бути встановлені та доведені під час здійснення досудового розслідування;

б) дані щодо умислу, мотиву та мети встановлення та поширення у суспільстві злочинного впливу, адже відповідна норма чітко вказує, що такі злочини вчиняються із прямим умислом, а опрацювання судових рішень додатково підтверджує наявність специфічної мети та мотивів вчинення такого злочину;

в) інформацію щодо особливостей способу реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, зокрема й вчинення особою інших злочинів для досягнення своєї стратегічної мети – встановлення та поширення злочинного впливу;

г) територіальні межі встановлення та поширення злочинного впливу;

д) система зв'язків суб'єкта злочину та рівень визнання його авторитету іншими членами кримінального середовища.

Так, щодо першого блоку обставин, а саме даних щодо суб'єкта кримінального правопорушення, на нашу думку, обов'язковому встановленню підлягає реальний статус особи у структурі кримінального середовища. Встановлення такої обставини є вкрай важливим для подальшої правильної кваліфікації кримінального правопорушення за відповідною частиною ст. 255-1 КК України. У контексті цього, звернімо увагу на досвід окремих країн, які раніше закріпили у кримінальному законодавстві норми, спрямовані на протидію злочинній діяльності лідерів кримінального середовища, та, використовуючи інформацію, що наявна в оперативних та інших обліках, затримували вказаних осіб та звертались із пропозицією підтвердити чи спростувати їх належність до неформальної страти злочинного світу – «вор в законі». Зважаючи на норми кримінальної субкультури, особа, яка відносить себе до такої касти, не може заперечувати свою належність та наявність у неї статусу «вор в законі», оскільки повинна пишатись своїм високим статусом у структурі кримінального середовища, а таке заперечення взагалі могло призвести до втрати особою свого статусу за рішенням інших представників криміналітету. Зважаючи на таку модель, правоохоронним органам окремих країн вдалось притягнути до кримінальної відповідальності значну кількість осіб, які відносили себе до неформальної кримінальної страти – «вори в законі», завдяки тому, що останні чітко виконували приписи кримінальної субкультури та не заперечували свою належність до лідерів злочинного світу та наявності статусу «вор в законі».

Водночас необхідно наголосити, що організована злочинність є адаптивною системою [2] та доволі швидко реагує на відповідні зміни до законодавства та стратегії правоохоронних органів. Саме тому, як свідчать оперативні дані, на території Турецької Республіки було проведене злочинне зібрання (сходка), де прийнято рішення, що особа, яка має статус «вор в законі», у разі її затримання правоохоронними органами, може ухилитись від прямої відповіді на таке питання, або й заперечувати свій статус, що і стало відбуватись в подальшому, зокрема й під час затримання таких осіб правоохоронними органами України.

Зважаючи на викладене, необхідно звернути увагу на окремі інформаційні блоки, які потребують систематизації під час встановлення статусу такої особи:

– атрибутивно-комунікативна атрибутика, зокрема, татуювання. У контексті цього слушно звернути увагу, що протягом тривалого часу у системі пенітенціарної субкультури існували доволі жорсткі правила, щодо можливості нанесення засудженими певних видів та типів татуювань, а окремі їх види могли використовуватись виключно «ворами в законі», зокрема татуювання у вигляді зірок на плечах, які свідчили про належність особи до касти – «вор в законі». Водночас слушно звернути увагу, що із послабленням окремих норм кримінальної субкультури виявлення таких татуювань може слугувати лише непрямим доказом належності особи до неформальної групи – «вор в законі», оскільки: а) наразі нанесення жодних татуювань для такої групи осіб, згідно із неформальними правилами пенітенціарної субкультури, не є обов'язковим, а окремі із таких суб'єктів, умисно уникають використання такої атрибутики, оскільки інтегрують до елітних прошарків суспільства та уникають асоціації із кримінальним середовищем за будь-якими зовніш-

німи ознаками; б) розповсюдження культури татуювань серед населення свідчить, що, наразі такі татуювання доволі часто наносять особи, які не мають жодного відношення до кримінального середовища, а в окремих випадках є відомими інфлюенсерами для значної частини суспільства.

Безумовно, що вивчення татуювань особи, а також залучення до цього осіб, які володіють спеціальними знаннями, значним чином може посприяти ефективності розслідування таких кримінальних правопорушень, особливо за відсутності детальної інформації щодо кримінального минулого та способу життя затриманої особи. Як відзначають дослідники, татуювання, на відміну від інших особливих прикмет, є джерелом доволі великого обсягу інформації, завдяки якій можна отримати дані не тільки про фізичні властивості особи, а й про біологічні, соціальні, психологічні та психічні особливості носія татуювання. Наявність такої інформації про особу злочинця має велике практичне значення для висунення версій, профілактичної діяльності та реалізації одного із основних завдань кримінального покарання – виправлення та ресоціалізації засуджених. Крім того, правильне використання працівниками правоохоронних органів інформації, яка певною мірою характеризує особу злочинця, може допомогти спрогнозувати майбутню поведінку у конкретній ситуації (наприклад, у процесі проведення певної слідчої дії, відбування покарання у місцях позбавлення волі та після звільнення) [1];

– особливості побудови особою кримінальної кар'єри. У контексті цього необхідно відзначити, що встановлення таких даних дозволяє прослідкувати алгоритм набуття особою авторитету у злочинному середовищі, та, фактично, перетворення на суб'єкта, який може встановлювати або поширювати злочинний вплив. Водночас слушно звернути увагу, що

під час встановлення таких обставин, особлива увага має звертатись на те, чи відбувалась побудова такої кримінальної кар'єри за вертикальною моделлю, оскільки значна кількість осіб, які неодноразово вчиняли кримінальні правопорушення та відбували покарання, не прагнуть до зайняття відповідного положення у кримінальному середовищі. Вивчаючи особливості побудови вертикальної кримінальної кар'єри та встановлюючи певні дані щодо її етапів, особливу увагу слушно звернути на такі елементи: а) основна базова форма злочинної діяльності конкретної особи, оскільки для суб'єктів підвищеного злочинного впливу такими формами, як правило, є вчинення злочинів проти власності та корисливо-насильницьких злочинів; б) види призначених за попередніми вироками покарання та особливості їх відбування, зокрема із зверненням особливої уваги на відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк; в) входження до структури конкретних організованих злочинних угруповань (далі – ОЗУ) та функції, які виконувались особою під час участі у діяльності ОЗУ; г) рівень криміногенного впливу особи та ОЗУ на кримінальні процеси на відповідній території чи у регіоні; д) виконання особою допоміжних функцій щодо забезпечення діяльності злочинних спільнот та організованої злочинності загалом, наприклад, акумулювання, контроль та розпорядження «общаком» за погодженням із суб'єктами підвищеного злочинного впливу тощо. Під час встановлення таких даних особливо важливе значення має отримання інформації з установ виконання покарань, де особа відбувала покарання за попередніми вироками, зокрема, щодо: а) віднесення себе до певної страти в'язничного населення; б) входження до злочинних угруповань, створених в установі виконання покарань; в) участі особи в діях, які дезорганізують роботу установи вико-

нання покарань; г) ставлення особи до дотримання вимог режиму в установі, застосовані стягнення, реакція особи на стягнення та особливості їх виконання; д) рівня авторитету особи серед засуджених та серед представників лідерів злочинного середовища; е) прихильності особи до конкретного лідера чи лідерів кримінального середовища тощо. Водночас необхідно наголосити, що часткове нівелювання норм кримінальної субкультури призвело до отримання окремими особами статусу «вор в законі» без побудови кримінальної кар'єри та взагалі особами, які раніше не притягувались до кримінальної відповідальності, зокрема шляхом внесення ними певної суми грошових коштів у так званій «общак» і отримання відповідного статусу. Загалом вивчення даних щодо особливостей побудови особою кримінальної кар'єри, має тактичне значення для подальшого доказування його її статусу у структурі злочинного середовища і відповідно можливості віднесення до категорії суб'єктів злочинного впливу, зокрема: виявлення осіб, які можуть бути допитаними щодо виконання окремих управлінських чи інших функцій такою особою, зокрема й тих, які відбували покарання із суб'єктом злочинного впливу; виявлення документів та інших речових доказів, зокрема «прогонів», які підписані відповідним суб'єктом та містять вказівки щодо вчинення іншими особами протиправних дій або рішення щодо надання чи зміни статусу конкретної особи у структурі злочинного середовища. Необхідно відзначити, що такі матеріали доволі часто переходять оперативними підрозділами установ виконання покарань та зберігаються у відповідних оперативних справах та за потреби можуть бути у встановленому КПК України порядку долучені до матеріалів кримінального провадження для підтвердження статусу особи у злочинному середовищі. Більше того, важливість

виявлення таких даних зумовлюється можливістю їх подальшого експертного дослідження, зокрема й проведення почеркознавчої експертизи та отримання як доказу висновку експерта щодо здійснення особою певних функцій, які характерні для суб'єктів злочинного впливу.

У контексті дослідження особливостей побудови кримінальної кар'єри під час розслідування таких кримінальних проваджень важливим є теперішній статус особи у структурі кримінального середовища. Так, КК України вказує на кваліфікуючу ознаку встановлення та поширення злочинного впливу особою, яка перебуває у статусі – «вор в законі». Водночас необхідно звернути увагу, що такий статус надається особам згідно з неформальними процедурами, які визначені кримінальною субкультурою, а також відповідно за вчинення проступку, який несумісний із таким статусом, особа може бути його позбавлена та не визнаватись такою, що має статус «вор в законі». За наявності такої ситуації закон про кримінальну відповідальність, а також наявна практика не надає чіткої відповіді щодо кваліфікацій дій такої особи, що створює певну колізію, оскільки особа, поширюючи злочинний вплив, втратила такий статус, що згідно логіки вимагає кваліфікувати її дії за ч. 1 ст. 255-1 КК України у разі відсутності інших кваліфікуючих ознак, що відповідає положенням ст. 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини – ніякого покарання без закону.

Крім того, навіть за наявності у особи відповідного статусу правоохоронними органами повинні вживатись заходи щодо встановлення реального статусу особи та визнання її іншими особами як «вора в законі», оскільки систематичний відступ від злодійських традицій та процедур отримання такого статусу з боку ворів грузинського походження призвів до того, що окремі особи, які

формально отримали такий статус, не визнаються «ворами в законі» іншими представниками злочинного світу, які дотримуються чітких усталених правил щодо характеристик особи, яка може претендувати на зайняття такого статусу. Встановлення такої інформації має важливе значення для розслідування, зокрема має враховуватись під час визначення можливості утримання такої особи у конкретному слідчому ізоляторі, а також тактичних особливостей її розробки в умовах ізоляції;

– особливості отримання особою відповідного статусу. У контексті встановлення цього інформаційного блоку обов'язковими для з'ясування є такі дані: а) час та місце отримання особою відповідного статусу; б) обстановка отримання такого статусу; в) особи, які були присутніми під час проведення відповідної процедури та підтримували кандидата; г) особи, які надавали рекомендації щодо надання відповідній особі статусу – «вор в законі».

Як свідчить вивчення матеріалів практики, форма та спосіб отримання особою статусу суб'єкта злочинного впливу залежить від різновиду такого статусу та подальших функціональних обов'язків, які покладатимуться на таку особу. Як правило, формою надання особі такого статусу є проведення злочинного зібрання – «сходки», на якій, шляхом проведення відповідної процедури, приймається рішення. Важливість отримання детальної інформації про обставини злочинного зібрання, на якому особа отримала відповідний статус, зумовлюється подальшою можливістю виявлення свідків та очевидців даної події, які можуть бути допитаними у ході досудового розслідування для підтвердження належності особи до відповідної класифікаційної групи лідерів кримінального середовища і, відповідно, суб'єктів злочинного впливу. Вивчення матеріалів практики дозволяє розділити таких осіб на дві окремі групи:

а) представники злочинного середовища, які були присутні під час проведення відповідного заходу та наразі з тих чи інших причин співпрацюють з оперативними підрозділами чи органами досудового розслідування;

б) обслуговуючий персонал, який безпосередньо не був дотичний до проведення заходу, але, будучи очевидцем його проведення, може надати певну інформацію щодо: присутніх осіб; змісту розмови; особливостей процедури; осіб, які заперечували проти надання такого статусу та інших особливостей, які можуть мати значення для подальшого доказування наявності у особи статусу суб'єкта злочинного чи підвищеного злочинного впливу.

Додатково необхідно зауважити, що проведення злочинного зібрання не є єдиною формою отримання особую такого статусу. Зокрема, опрацювання практики оперативних підрозділів свідчить, що отримання статусу так званого «смотрящого» за установами виконання покарань чи за певними територіями може відбуватись шляхом одноосібного рішення «вора в законі», який здійснює злочинний вплив на відповідну установу чи територію шляхом інформування усного, письмового («воровський прогон») чи із застосуванням засобів стільникового зв'язку представників кримінального середовища про прийняття рішення та обсяг повноважень конкретного так званого «смотрящого», що потребує застосування інших моделей встановлення відповідної системи даних та доказування наявності у конкретної особи статусу суб'єкта злочинного впливу.

Висновки. Частково підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що чітка система обставин, які підлягають встановленню під час розслідування таких кримінальних правопорушень, знаходиться у стані розроблення, але вивчення матеріалів практики свідчить, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за

ст. 255-1 КК України особливо важливим та складним для встановлення та подальшого доказування є точний статус особи у злочинному середовищі та правильне її віднесення до відповідного виду суб'єктів підвищеного злочинного впливу.

У статті виокремлена та комплексно охарактеризована система обставин, які підлягають встановленню під час розслідування встановлення та поширення злочинного впливу. Виокремлені чинники, які зумовлюють використання певного пізнавального інструментарію слідчим під час досудового розслідування конкретного кримінального провадження. Звернута увага на складність досудового розслідування кримінальних проваджень нового типу щодо яких відсутня усталена слідча практика та розроблені відповідні криміналістичні методики розслідування. Наголошено, що невід'ємним структурним елементом методики розслідування є відповідна система обставин, яка підлягає встановленню у конкретному кримінальному провадженні. Виокремлена чітка система обставин, які підлягають встановленню під час розслідування встановлення та поширення злочинного впливу.

Детально охарактеризований блок обставин щодо суб'єкта такого кримінального правопорушення. Досліджений початковий досвід окремих країн щодо протидії злочинній діяльності таких осіб, а також звернута увага на вжиті злочинними спільнотами заходи протидії діяльності правоохоронних органів. Виокремлені інформаційні блоки, які потребують встановлення під час визначення статусу такої особи, зокрема й атрибутика кримінальної субкультури. Детально проаналізовані можливості ідентифікації таких осіб за відповідними татуваннями, а також звернута увага, що така інформа-

ція не може прямо використовуватись у доказуванні, але може бути корисною для складання профілю відповідної особи.

Окремо проаналізовані положення, які повинні встановлюватись під час побудови особою кримінальної кар'єри, а також отримання особою статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Визначені групи осіб, які можуть бути допитані як свідки з метою підтвердження отримання конкретною особою відповідного статусу у кримінальному середовищі.

Ключові слова: лідери кримінального середовища, суб'єкти злочинного впливу, розслідування, обставини, які підлягають встановленню.

Yakymovych R. System of circumstances subject to determination during the detection and investigation of the establishment and spread of criminal influence

The article identifies and comprehensively characterizes the system of circumstances that must be established during the investigation of the establishment and spread of criminal influence. The factors that determine the use of a certain cognitive toolkit by the investigator during the pre-trial investigation of a specific criminal proceeding are identified. Attention is drawn to the complexity of the pre-trial investigation of criminal proceedings of a new type for which there is no established investigative practice and the corresponding forensic investigation methods are developed. It is emphasized that an integral structural element of the investigation method is the corresponding system of circumstances that must be established in a specific criminal proceeding. A clear system

of circumstances that must be established during the investigation of the establishment and spread of criminal influence is identified.

The block of circumstances regarding the subject of such a criminal offense is characterized in detail. The initial experience of individual countries in counteracting the criminal activity of such individuals is studied, and attention is also paid to the measures taken by criminal communities to counteract the activities of law enforcement agencies. The information blocks that need to be established when determining the status of such a person are highlighted, including the attributes of the criminal subculture. The possibilities of identifying such persons by the corresponding tattoos are analyzed in detail, and attention is also drawn to the fact that such information cannot be directly used in evidence, but can be useful for compiling a profile of the relevant person.

The provisions that must be established when building a criminal career by a person, as well as obtaining the status of a subject of increased criminal influence by a person, are separately analyzed. Groups of persons who can be questioned as witnesses in order to confirm the receipt of the relevant status by a specific person in the criminal environment are identified.

Key words: leaders of the criminal environment, subjects of criminal influence, investigation, circumstances to be established.

Література

1. Калюга К.В. Татування як криміналістична ознака особи злочинця. Криміналістичний вісник. № 1. 2013. С. 94–100.
2. Цехан Д.М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі: монографія. Одеса. Юридична література. 2021. 296 с.

